

1 Nusretiye Camisi, İstanbul'un Tophane semtinde,
19. yüzyılda inşa edildi. 1826'da ibadete açıldı. Mimarı Osmanlı'ya saraylar, köşkler kazandırmış olan Balyan ailesinden Krikor Amira Balyan'dı.
Fotoğraf: James Robertson, 1854

Sultan Abdülaziz Dönemi İstanbul Fotoğrafçıları

Engin Özendes*

ÖZET

Bu makale, sanatçı kişiliği ve sanata verdiği destekle tanınan Sultan Abdülaziz'in (1830-1876) döneminde İstanbul'da, bilhassa şehrin en Batılı yeri olan Grand' Rue de Péra'da, şimdiki adıyla İstanbul-Beyoğlu'nda bulunan İstiklal Caddesi'nde çalışan fotoğrafçıları ve eserlerini tanıtmayı hedeflemektedir. Hem ticari kaygılarla hem de prestijleri açısından sarayın desteğini alma gayreti gösteren bu fotoğrafçılardan bazıları amaçlarına ulaşmış, Sultan'ın eserlerini takdir etmesi sonucu "Sultan'ın fotoğrafçısı" unvanını almaya hak kazanmışlardır. "Gülmez Frères" adlı stüdyoda çalışan Ermeni asıllı üç kardeş Artin, Kirkor ve Yervant ile yerli ve yabancı basında kendilerinden söz ettiren Abdullah kardeşler (Frères) bu tarihli fotoğrafçılar arasındaydı. Çalışmamızda onların yanı sıra James Robertson (Resim 1), Felice Beato, Roger Fenton, Kompa, Carlo Naya, Kargopoulo, Raif Efendi, Pascal Sébah, Tancrede R. Dumas, Nikolai Andriomenos, Robert Caracachian, Guillaume (Gustaf Adolf) Berggren, Paul Vuccino ve Constantin Joseph Fettel hakkında da kısa bilgiler verilmiştir. Fotoğrafçılık tarihinde önemli izler bırakan bu sanatçıların eserleri döneme ait belge niteliği taşımaları açısından da oldukça mühimdir.

Anahtar kelimeler: Grand' Rue de Péra, Vasili (Basile) Kargopoulo, Pascal Sébah, Sergi-i Umûmî-i Osmânî, Sébah & Joaillier, Abdullah Frères, Caracachian Frères, Sultan'ın Fotoğrafçısı

ABSTRACT

This paper aims to introduce the photographers worked at the most Westernized district of Istanbul at the time, namely Grand' Rue de Péra (which is called Istiklal Street now, located in Istanbul-Beyoğlu) during the reign of Sultan Abdülaziz (1830-1876), well known with his artistic character and support in art. These photographers were in pursuit of receiving the support of the palace for commercial and prestigious concerns. Some of them achieved their goals, earned the appreciation of Sultan and became "Sultan's photographers". The Armenian brothers Artin, Kirkor, and Yervant who worked at the studio called "Gülmez Frères" and Abdullah brothers (Frères) whose names appeared several times in both local and foreign press were among these fortunate photographers. In our study, besides them, brief pieces of information were given on James Robertson (Photo 1), Felice Beato, Roger Fenton, Kompa, Carlo Naya, Kargopoulo, Raif Efendi, Pascal Sébah, Tancrede R. Dumas, Nikolai Andriomenos, Robert Caracachian, Guillaume (Gustaf Adolf) Berggren, Paul Vuccino and Constantin Joseph Fettel. The works of these photographers who were the most influential artists in the history of photography are also valuable as being documentary sources of the period.

Keywords: Grand' Rue de Péra, Vasili (Basile) Kargopoulo, Pascal Sébah, Sergi-i Umûmî-i Osmânî, Sébah & Joaillier, Abdullah Frères, Caracachian Frères, Sultan's Photographer

Görüntüyü Kayda Geçirenler

Sultan Abdülaziz (1830-1876) Osmanlı tahtına geçtiğinde (25 Haziran 1861) imparatorluk başkentinde oldukça fazla sayıda fotoğraf stüdyosu sahibi çalışmalarını sürdürüyordu. Başkentten en Batılı yeri sayılan Grand' Rue de Péra'yı mesken tutan bu fotoğrafçılar günün tekniğini başarıyla uygulayarak gördüklerini kayda geçirmektedirler.

1833-1840 yılları arasında, Londra'da darphane ressamı olarak çalışan James Robertson (1813-1888), 1840'ta, Osmanlı Darphanesi'nde ayar düzeltilmesi kararından sonra kırk İngiliz lirası aylıkla çalışmak üzere İstanbul'a geldi. Darphane kayıtlarından, Robertson'un daha sonra şef hakkâk olduğu anlaşılmaktadır.

Felice Beato (1825-1907) ile *Wet Collodion*¹ metodunu kullanarak 1850'li yıllarda İstanbul'un çeşitli mimari ve belgesel fotoğraflarını çektiler. Fotoğraflar önceleri "Robertson" adıyla, birlikte çalışmaya başladıktan sonra da "Robertson & Beato" veya "Robertson & Beato Co." olarak imzalandı.

1853 yılında Osmanlılarla Ruslar arasında başlayan, daha sonra Fransa ve İngiltere'nin katıldığı Kırım Savaşı'na, savaşın fotoğraflarını çekmesi için Roger Fenton (1819-1869) görevlendirildi. Fenton, üzerine "fotoğraf arabası" (Photographic Van) yazılmış karavanı ile dolaşarak 1855 yılında 360'ın üzerinde fotoğraf çekti. Kısa ömürlü *Collodion* plakaların hazırlanmasında büyük güçlüklerle karşılaştı. Fenton bütün bu güçlükleri yenip dünyaya ilk savaş fotoğraflarını armağan etti. Koleraya yakalanıp İngiltere'ye dönünce, 1855 yılının Ağustos ayında James Robertson, Felice Beato ile Kırım'a gitti. Burada, savaşın sonlarına rastlayan günlerde Sivastopol, Malakof ve Balaklava Limanı'nın 60'ın üzerinde fotoğrafını çektiler.

1 Collodion: 1851'de Frederick Scott Archer (1813-1857) tarafından bulunan "Wet Collodion" yöntemi, ilk fotoğraf yöntemi olan Daguerreotype'a göre fotoğrafı daha kolay elde etme olanağı sağladı. Yöntemin özü, collodion adı verilen çökeltiliye dayanmaktaydı. Collodionlu tabakanın duyarlı hale gelmesi için gümüşlü bir banyodan geçirilmesi ve hemen, 3 ila 12 saniye içinde ışılandırılması gerekirdi. Wet Collodion yönteminde hazırlanan tabakanın çok kısa sürede kullanılması gerektiğinden bu süreyi uzatma arayışları sonunda, 1855'te "Dry Collodion" yöntemi bulundu.

1858 yılında Felice Beato, Hindistan'a gitti. İsyân sonrasının görüntülerini kaydetti. 1860'ta İngiliz ve Fransız birliklerinin Çin'de İkinci Afyon Savaşı'nı bastırmalarını ve Pekin'in mimari güzelliklerini kaydetti. 1863'ten sonra 20 yıl boyunca en verimli çalışmalarını Japonya'da gerçekleştirdi. Elle boyadığı resimlerde çok başarılı oldu. 1884'te Japonya'dan ayrılarak Sudan'a geçti. 1895'te Burma'da çalışmalar yaptı. Ardından İtalya'ya döndü.

Grand' Rue de Péra, 293 No'lu binadaki stüdyoda genel manzaraların, İstanbul anıtlarının, Atina, Kudüs, Kahire ve Malta fotoğraflarının satışı ile ilgili iki ilan verildi. İlanlar, *The Levant Herald*'in 21 Mart 1867 ve yine aynı gazetenin 17 Mayıs 1867 tarihli baskısında. İlanlarda, Transilvanya'dan getirilen iki atın çektiği faytonla birlikte fotoğraf ekipmanlarının, negatiflerin, *Stereoscope*² baskıların tümüyle satılacağına dair bilgiler göze çarpıyordu.

Robertson'un Darphane-i Âmire'de çizdiği son madalyanın tarihi 1876'dır. 1881 yılında hem Darphanedeki işinden hem de İstanbul'dan ayrılarak Japonya'ya doğru yola çıktı.

Fransız asıllı Kompa, 1842 yılında İstanbul'a geldi. *Cerîde-i Havâdis*'in 17 Temmuz 1842 (8 Cemâziyülâhir 1258) tarihli 95. sayısında şöyle yazıyordu: "...Bay Daguerre'in öğrencilerinden Bay Kompa İstanbul'a geldi. Bütün gün Beyoğlu Belle Vue'de dolaşarak çalışıyor. Özellikle pazar günleri saat 9'da başlayıp, bakır levha üzerine çektiği resmi adam başına on kuruşa görmeye gelenlere de gösteriyor. İster bir adamın, isterse bir yerin resmini çıkarabiliyor. Yer dediğimiz, mesela Üsküdar'dan İstanbul'un seyredilmesi gibidir. Bir adamın veya birkaç adamın tasvirinin çıkarılması yüz kuruştan yüz yetmiş beş kuruşa kadardır. Bir yerin resmi ise yüz yirmi beş kuruştan, büyüklüğüne göre bin kuruşa kadardır. Mösyö Kompa, bu sanatı isteyene öğretecek ve hatta isteyene bu aleti de satacaktır. Herkes öğrensin diye ilan olunur."

2 Stereoscope: Bir çift açısı farklı aynı fotoğrafın bir göz yanılmasıyla izlenirken görsel derinlik duygusu vermesi olayıdır. Çift objektifli özel çekim aygıtları ile elde edilen ve özel gösterim aygıtları ile izlenebilen, pozitif cam veya fotoğraf kâğıdına baskılı görüntülerdir. Üç boyutlu olarak da adlandırılan stereo görüntüler, 1851'den beri üretiliyordu.

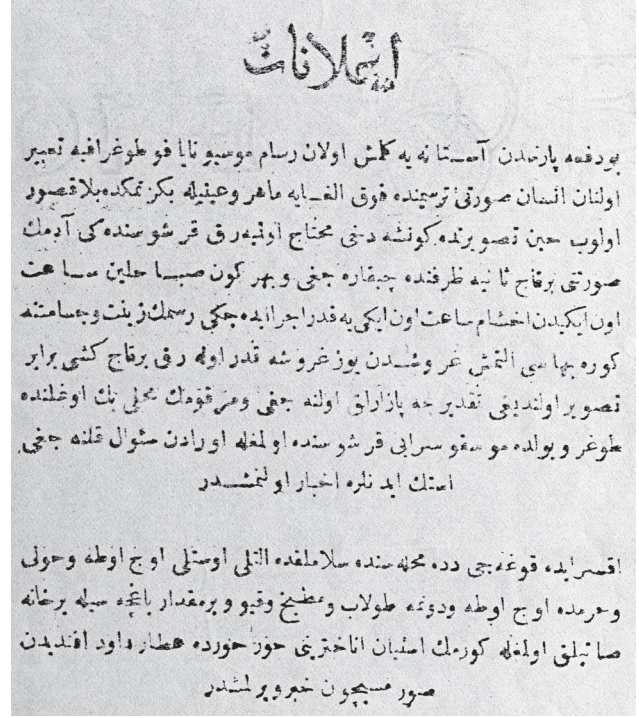
1845 yılında kardeşi Giovanni ile birlikte İstanbul'a gelen Carlo Naya (1816-1882), 2 Cemâziyülâhir 1261 (8 Haziran 1845) tarihli, 232 sayılı *Cerîde-i Havâdis* gazetesine bir ilan verdi: “Paris'ten İstanbul'a gelmiş olan ressam ve fotoğrafçı Mösyö Naya, insan fotoğrafı çekimlerinde çok hünerli ve kusursuz bir görüntüyü, hatta güneşe dahi ihtiyacı olmaksızın birkaç saniye zarfında çıkarıyor. Her gün sabah 12'den akşam 12'ye kadar yapacağı çalışmalarında, resmin kıymetine ve büyüklüğüne göre fiyatı vardır. Bu, 60 kuruştan 100 kuruşa kadardır. Birkaç kişi birlikte çekildiği takdirde, pazarlık yapılabilir.

Fotoğrafçının yeri Beyoğlu'nda, Doğruyol'da Moskof Sarayı (Rus Elçiliği) karşısındadır. İsteyenler oradan sorabilirler.” (Resim 2)

Çalışmalarını bu stüdyoda uzun zaman sürdüren Naya, yine aynı gazetenin 27 Aralık 1848 tarihli sayısında bir ilan daha yayımlattı:

“Daguerreotype³ tabir olunan, usul üzere birkaç dakika zarfında güneş kuvveti ile ahzî resim eylemek sanatında maharetli olan Naya nam iki karında, Dersaadet'e gelip, Beyoğlu'nda, Dörtüol ağzında, Rusya Sefarethanesi karşısında vaki Jerulamı adlı kişinin hanesinde oturdukları ve herkesin istediği büyüklükte, karakalem veya renkli, maden veya kâğıt üzerinde ve birkaç kişinin dahi resmini birden uygun fiyatla çıkarıp, büyüklük ve uğraştırmasına göre elli kuruştan yüz kuruşa kadar para gerektireceği ve oraya gitmeden kendi evinde resim çektirmek isteyenler ile ayrıca pazarlık yapılacağı ve bu Daguerreotype aletlerinin bir kısmının satılık olup, kısa bir zaman içinde öğretilmek üzere isteyenlere gösterileceği ve çekilen resimlerden iyi çıkmamış olanlarının geriye alınabileceği ilân olunmuştur.”

Carlo, 1857 yılında kardeşi Giovanni'nin İstanbul'da ölümü üzerine Venedik'e döndü.

2 *Cerîde-i Havâdis* gazetesinin 8 Haziran 1845 (2 Cemâziyülâhir 1261) tarihli 232. sayısında yer alan Carlo Naya'nın ilanı

Vasili (Basile) Kargopoulo (1826-1886), 1850'de Rus Elçiliği yanında stüdyosunu açtı, sonra Tünel Meydanı 4 numaraya taşındı. Kargopoulo o zamanlar kalabalık bir ordu merkezi olan Edirne'de, E. Foscolo ile ortak ikinci bir stüdyoya sahip oldu. (Resim 3)

Özellikle İstanbul panoramaları ve diğer kentlerin fotoğraflanmasında etkin bir rol oynayan Kargopoulo'nun fotoğrafhanesinde, süslenme heveslisi ayak takımı gençlerin kıyafet değiştirip fotoğraf çektirmeleri için geniş bir gardırobu vardı. Balıkçı, manav, simitçi, şerbetçi gibi pek çok seyyar satıcının fotoğraflarını çekip 6 x 9 cm boyutundaki kâğıtlara basarak stüdyosunun özel kartonlarına yapıştırdı ve bunları İstanbul'un halk tipleri olarak satışa çıkardı. Büyük ününü de bu çalışmalarını ile sağlayarak, İstanbul tarih ve folklorunun belgelenmesine büyük katkıda bulundu.

1854 yılında, İstanbul Çemberlitaş'ta çalışan Raif Efendi, 1848'de Osmanlı İmparatorluğu'na sığınan ve 1849'da Kütahya'ya yerleşen Macar

3 Daguerreotype: Louis Jacques Mandé Daguerre tarafından 1839'da bulunan bu yöntem, bulucusunun adı ile anıldı. 1850'li yılların sonlarına kadar kullanıldı. Görüntü ince, gümüş bir tabakayla kaplanan bakır levhada cıva buharı ve sodyum hiposülfitle elde ediliyordu. Tüm bu işlemlerin fotoğraf çekiminden en fazla bir saat içinde gerçekleştirilmesi gerekiyordu. Sonuçta elde edilen ise çoğaltma olanağı olmayan, yalnızca tek bir pozitif görüntüydü.

3 Göksu Deresi: İstanbul Boğazı'nın Anadolu Yakası'nda bulunan, Anadoluhisarı'nın yakınından denize dökülen dere.
Fotoğraf: Basile Kargopoulo, yaklaşık 1850

mültecilerindendi. Ebbüzziya Tevfik (1849-1913)⁴

4 Ebbüzziya Tevfik (1849-1913): İstanbul'da doğdu. Gazeteci ve yayımcı Tevfik Bey, Cevriye Kalfa Sıbyan Mektebi'ni bitirdi. Babasını küçük yaşta yitirince öğrenimini bırakarak Maliye Sergi Kalemi'nde çalışmaya başladı. 1864'te *Ruznâme-i Cerîde-i Havâdis* gazetesinde yazmaya başladı. Farklı gazetelerde yazılar yazdı. Namık Kemal, Reşad ve Nuri beylerle 1872'de *İbret* gazetesini yayımlamaya başladı. 1872'de *Hadika* isimli bir günlük gazete, 1873'te *Salnâme-i Hadika* isimli özel bir yıllık çıkardı. 1873'te günlük *Sırac* gazetesini yayınladı. 1873'te Rodos'a sürüldü. Sürgün yıllarındaki yazılarında "Ebüzziya" (Ziya'nın babası) imzasını kullandı. 1876'da İstanbul'a döndü. 1878'de *Salnâme-i Ebüzziyâ* isimli yıllık yayımlamaya başladı. 1889'da kadınlar için *Takvimü'n-Nisâ* adlı bir yıllık daha çıkardı. 1880'de *Mecmua-i Ebüzziyâ* dergisini çıkarmaya başladı. 1881'de "Matbaa-i Ebüzziyâ"yı kurdu. 1900'de Konya'ya sürgüne gönderildi. 1908'de İstanbul'a döndü. 1909'da *Le Courrier d'Orient* gazetesini yayımlamaya başladı. Şinasi'nin yayımladığı *Tasvîr-i Efkâr*'ı *Yeni Tasvîr-i Efkâr* adıyla çıkardı.

Bey, anılarında ondan şöyle bahseder: "... Bu zat İstanbul'a benim doğum tarihim olan 1848'de Macar ihtilalcilerinden iltica edenlerle gelmiş, hatta ihtilal sırasında Avusturya askeri tarafından atılan kurşunlarla dizinden vurulmakla sol ayağının siniri büzülerek topal kalmasına sebep olmuş ve İstanbul'da İslâmiyet'i kabul ettikten sonra o tarihlerde henüz icat edilmiş olan fotoğrafçılık sanatını bildiğinden Daguerreotype usulü ile madeni parlak levhaların üzerine resim almak üzere, Çemberlitaş karşısında bir de dükkân açmış imiş. Ben çocuk yaşlarımda bu adamı o dükkânda tanıdığım gibi, 'agent plaque' üzerine ilk resmimi de beş yaşымda iken bu Raif Efendi çekmiştir. İstanbul'dayken hem fotoğrafçılık hem de saatçilik ederdi."

Pascal Sébah (1823-1886), 1857'de, Tomtom So-kağı'nın 10 numaralı binasında "El Chark Soci té Photographique" adıyla bir fotoğraf stüdyosu açtı. 1860 yılında Grand' Rue de P ra'daki Rus El ililiđi'nin bitişiğinde bulunan 439 numaralı yere taşınan S bah, Fransız asıllı A. Laroche'u stüdyonun yönetimine getirdi. İlk stüdyosunu da elden çıkar-mayarak daha sonraki yıllarda gelişmiş bir labora-tuvar olarak kullanacaktı.

Osmanlı İmparatorluğu'nun ilk ulusal sergisi, "Sergi-i Umûmî-i Osmânî" adıyla 27 şubat 1863'te, Sultanahmet'te (Atmeydanı) açıldı. Sergide Pascal S bah'ın biri Seraskerat Kulesi'nden (Beyazıt Kule-si), diğeri Galata Kulesi'nden çekilmiş ve onar par- adan oluşan iki adet İstanbul panoraması bulun-u-yordu. (Resim 4)

1873 yılı Pascal S bah için tam bir atılımlar dönemiydi. En önemli atılım, ressam Osman Hamdi Bey⁵ ile tanışması, diğeri ise Viyana Sergi-si oldu. Bu tanışma, yeni bir ikili yaratmış gibiydi.

- 5 Osman Hamdi Bey (1842-1910): İstanbul'da doğdu. 1856 yı-lında girdiği Maarif-i Adliye okulunda resme olan ilgisi ortaya  ıktı. Bu dönemde yapılmış karakalem resimleri vardı. Babası İbrahim Ethem Paşa tarafından 1857'de Fransa'ya hukuk tah-siline gönderildi. Resme olan tutkusunu, hukuk fakültesini bira-karak Güzel Sanatlar Okulu'nda resim derslerine başlamasına neden oldu. 1869'da yurda döndü. 1873'te Viyana'da açılan Os-manlı sergisinin komiserliğini yaptı. 1881 yılında tayin edildiği müze müdürlüğünde tüm tasnif ve düzenlemelerini yaparak İstanbul Arkeoloji Müzesi'ni dünyanın en önemli müzelerinden biri haline getirdi. 1883'te Nemrud (Comogene), 1887'de Sayda (Sidon), 1891'de Milas (Lagina) gibi pek çok kazıya katıldı ve müze müdürlüğü sırasında çok sayıda önemli arkeolojik kazılar yapıldı. 1882 yılında Sanayi-i Nefise Mektebi'nin (Güzel Sanatlar Akademisi) kurucusu oldu.

4 Yedikule: Bu bölge, Pascal S bah'ın fotoğraflarında sıkça kullanılmıştır. Özellikle kule, kapı ve köprüyü içine alan fotoğraftaki bölüm nerede ise aynı açıdan değişik tipler kullanılarak yaratılan kompozisyonlarla çekilmiştir. Fotoğraf: Pascal S bah, yaklaşık 1860.

5 Araba

Cesur hanımlar, ulaşım için kullanılan faytonların dışında, ineklerin çektiği şık arabalarla Kâğıthane ve Göksu'nun yanı sıra Boğaz'ı seyretmek için tepelerden birinin üzerine çıkarlardı. Fotoğraf: Sébah & Joaillier, 1894

Osman Hamdi Bey, yaptığı tabloların büyük bir çoğunluğunda Pascal Sébah'ın fotoğraflarından yararlanmaya başladı. Bu çalışmalar, fotoğrafçı-ressam işbirliğinin en güzel örnekleridir.

Osmanlı sarayı, 1873'te Viyana'da açılacak sergiye katılma kararı verdikten sonra sergi komiserliğine Osman Hamdi Bey'i atadı. Sergiye Osmanlı hazinesinden çok değerli eşyalar ve çeşitli bölgele- rin giysileri gönderildi. Bu giysilerin büyük boyutta fotoğrafları çekilerek bir albüm hazırlandı. Albümün fotoğrafları Sébah'ın atölyelerinde çekildi ve *Phototype*⁶ metodu ile basıldı. Sultan Abdülaziz imparatorluğun yurt dışındaki tanıtımında önemli bir yer alacak *Les Costumes Populaires de la Turquie en 1873* albümü ve sergi fotoğrafları için oynadığı rol nedeniyle Pascal Sébah'ı üçüncü dereceden Mecidi Nişanı ile ödüllendirdi.

6 Phototype: Fotogravür tekniği kullanılarak hazırlanan metal levhalar aracılığıyla bir fotoğrafı baskıda çoğaltmaktır.

Pascal, 1873 yılı sonlarında, Kahire'de, ünlü Sheppard's Otel'i'nin yanındaki adreste stüdyosunun bir şubesini açtı.

Pascal Sébah, 1883 yılında, 60 yaşındayken bir beyin kanaması sonucu felç oldu. Üç yıl yatağa mahkûm yaşayan Pascal Sébah, 25 Haziran 1886'da öldü.

1888 yılına gelindiğinde oğlu Joannes (Jean) Sébah (1872-1947), İstanbul'da çalışan fotoğrafçı Policarpe Joaillier (1848-1904) ile ortak oldu. Adı Sébah & Joaillier'e dönüşen firma altın çağını yaşamaya başladı. (Resim 5)

Kent panoramalarından, günlük yaşam kesitlerinden ve halk tiplerinden oluşan, Batılıların yabancısı olduğu görüntüler gittikçe artan yabancı ziyaretçiler tarafından kataloglardan seçilerek sipariş edilmeye başlandı. Bu sonsuzmuş gibi görünen çeşit arasında en ilgi çekenleri, Sébah & Joaillier stüdyolarında büyük bir ustalıkla yaratılan Doğulu kadınlar ve Harem görüntüleri idi.

Yüzyılın En Ünlü Stüdyosu

Sanat alanında üstün yetenek sahibi olan Ermeniler; Diyarbakır, Sivas, Trabzon, Elazığ ve İstanbul'da aynı zamanda eczacı ve kimyager olarak bilinirlerdi. Dolayısıyla ilk fotoğraf tekniği olan *Daguerrotype*'e geçmeleri, dönemin fotoğrafçılarının tüm fotoğraf kimyalarını kendileri hazırladıklarından ötürü kolay oldu.

Ayrıca Ermeniler, Venedik'teki Murad-Raphaelyan⁷ okulundan sanat alanında çok şey öğrendiler. İmparatorluğun çeşitli yerlerinde yaşayan Ermeni aileler, çocuklarını Venedik'teki bu okula sanat öğrenmeye gönderirlerdi.

Kevork Abdullah'ı (1839-1918) da ailesi 1852'de Venedik'teki Murad-Raphaelyan okuluna gönderdi. Kevork başarılı bir okul yaşamından sonra 1858 yılında İstanbul'a döndü.

Ağabeyi Viçen (1820-1902), birinci sınıf ressam olarak İstanbul'da ün yapmıştı. Sedef ve fildişi

üzerine yaptığı minyatürlere, zor beğenen sanatseverler ve ressamlar bile büyük bir hayranlık duyuyorlardı. Sultan Abdülmecid'in, Sultan Abdülaziz'in ve birkaç ünlü paşanın resmini hazırlamıştı. Viçen'in resim konusundaki büyük becerisi 1856'da, İstanbul Beyoğlu'nda bir fotoğraf stüdyosu açan ve bu stüdyoda *Daguerrotype* ile uğraşan Alman kimyager Rabach'ın yanında rötuşçu olarak çalışmasına imkân sağladı.

1858'de Venedik'ten dönen Kevork, kardeşleri Viçen ve Hovsep (1830-1908) ile birlikte ülkesine dönmek isteyen Rabach'ın stüdyosunu devraldı. Böylece ünlü Abdullah Frères stüdyosu yaşama geçti. (Resim 6-7-8)

Kevork anılarına; "Üç kardeş büyük bir azim ve özveri ile çalışarak ne parayı esirgedik ne de emeği. Çeşitli denemeler yaptık, müşterileri memnun edebilmek ve mükemmele ulaşabilmek için her çareye başvurduk. Sanatta büyük ilerlemeler kaydettik ve belli bir yere ulaşmayı da başarabildik. Ancak hiçbirimiz elde edilen sonuçlarla tatmin olmayıp daima daha iyiye, daha güzele, daha mükemmele erişmek için tüm gücümüzle çalışmaya devam ettik" diye kaydetmiştir.

7 Murad-Raphaelyan Okulu: Önce 1836'da, Venedik'te Mikhitaristler tarikatı tarafından Raphaelyan adı ile açıldı. Maddi desteği Yetvard Raphael Garamyan'ın (1734-1791) bıraktığı mirasla sağlandı. 1870'te Paris'teki Muradyan Mektebi ile birleşerek Murad-Raphaelyan adını aldı. 1917'de Roma'ya taşındı, ertesi yıl tekrar Venedik'e geçti.

6 Şehzade Mahmud Celâleddin Efendi (1862-1888) Sultan Abdülaziz'in Edâdil Kadınefendi'den doğan oğlu
Fotoğraf: Abdullah Frères, 1873

7 Yusuf İzzeddin Efendi (1857-1916) Sultan Abdülaziz'in Dürrinev Başkadınefendi'den doğan oğlu
Fotoğraf: Abdullah Frères, 1873

8 Sultan Sâliha (1862-1942) Sultan Abdülaziz'in Dürrinev Başkadınefendi'den doğan kızı
Fotoğraf: Abdullah Frères, 1873

Üç kardeş, *Collodion* kullanımında kendi özel yöntemlerini ve formüllerini de denediler. Kalıcı bir canlılık verebilmek için ışığı en doğru biçimde yönlendirerek elde ettikleri portreler herkesin dikkatini çekmeye başladı.

Sultan Portresi ile Gelen Unvan

1850'li yıllardan beri Perâda, Passage Oriental'in 15 No'lu binasında stüdyo sahibi olan Jules Déra'in, her ne kadar verdiği ilanlarda İstanbul'un gözde stüdyolarından olduğunu belirtiyorsa da ne yazık ki çalışmalarından ziyade başarısızlığı ile hatırlanacaktı. 1862 yılında Sultan Abdülaziz'in portresi Déra'ine çektirildi. Sonuçtan Sultan da çevresindekiler de memnun kalmadılar. Déra'in stüdyosu bu olumsuz sonucu kaldıramayarak kapandı.

Sadrazam Fuad Paşa, Sultan'a Abdullah kardeşlerden söz etti. 1863 yılında Sultan, kardeşleri İzmit'teki av köşküne davet ederek onlara portresini çektirdi. Sonuç olağanüstüydü. Sultan; *"Yüzüm ve asıl görüntüm, Abdullah kardeşlerin çektiği fotoğraftaki gibidir. Emrediyorum, bundan böyle yalnızca onların çektiği fotoğraflarım resmî fotoğraf olarak tanınsın ve böyle kabul edilerek her tarafa dağıtılsın"* diye emir verdi. Sultan, verdiği bir başka buyrukla da onları "Resam-ı Hazret-i Şehriyârî" rütbesi ile ödüllendirdi. Fotoğrafçılara unvan verme geleneği ilk kez Abdülaziz döneminde başlamış oldu. Artık Abdullah kardeşler için daha da yükseliş yılları başlıyordu. (Resim 9-10)

Abdullah kardeşlerden Kevork, fotoğrafın çekimini şöyle anlatıyor: *"1860'lar civarında Beyoğlu'nda Déra'in adlı bir Fransız fotoğrafçı vardı. Çok gustosuz ve acemi olan bu şahsın, Saray-ı Hümayûn'da sarayın tavanlarını süsleyen Masson adlı dekoratör bir Fransız dostu vardı. Bir gün Masson, Sultan'dan, Déra'ine bir*

9-10 Aziziye fesi⁸ ile Sultan Abdülaziz, Abdullah kardeşlerin çektiği fotoğraftan yararlanılarak Abdülaziz'in Londra seyahati nedeniyle yapılan madalya, 1869

8 Fes: Kırmızı ve kalın çuhadan yapılan başlık. Tanzimat'tan (1839) sonra Cumhuriyet dönemine kadar kullanıldı. Osmanlı İmparatorluğu'nda fesler, dönemlerinin sultanlarına göre de isim aldılar. Bunlar; Abdülmecid'in giydiği basık ve yuvarlak hatlı olan "Mecidiye", Sultan Abdülaziz'in giydiği yine basık fakat keskin kenarlı olan "Aziziye", Sultan II. Abdülhamid'in giydiği yüksek fakat keskin hatlı olan "Hamidiye" fesleriydi. Dönemlerinde halk da bu tür fesleri giydi. Bunlardan başka "Zuhaf", "Fino", "Dar Beyoğlu" gibi adları da vardı. Esnaf, fes üstüne yemeni sarardı. Sarıksız fese "Dalfes" denirdi.

portre çektirmesini rica eder. Sultan da razı olur ama çektiği fotoğrafı beğenmez. Çünkü hem yüzünün ifadesi hem de pozisyonu güzel değildir. Günün sadrazamı Fuad Paşa, Sultan'a bizi teklif eder ve der ki: 'Memleketimizde yabancılardan daha maharetli sanatçılarımız vardır ve eserleri Avrupa'da bile takdir görmüştür.'

Bunun üzerine Sultan bizi, 1863'te İzmit'teki köşküne davet etti. Oraya çok defa avcılığa giderdi. Burada, koltukta oturmuş vaziyette, iki-üç muhtelif pozisyonda fotoğraflarını hazırladık. Bunları çok beğenip, seçtiği birinin her tarafta dağıtılmasını emretti. Aynı zamanda cömertçe ihsanlarda bulundu ve bizi mükâfatlandırdı."

Osmanlı İmparatorluğu'nun ilk ulusal sergisi, "Sergi-i Umûmî-i Osmânî" adıyla 27 Şubat 1863'te, Sultanahmet'te (Atmeydanı) açıldı. Serginin sanat bölümünde; desen, resim, tahta ve metal gravür, matbaa sanatı ve kitaplarla birlikte en büyük bölüm, 150 fotoğrafla Abdullah Frères'e ayrılmıştı.

Abdullah kardeşler yurt dışındaki ilk büyük başarılarını, 1867 yılında Paris Uluslararası Sergisi'ndeki eserleriyle yakaladılar. Serginin açılışına davet edilen Sultan Abdülaziz, imparatorluk tarihi boyunca yurt dışına giden ilk sultan olacaktı. (Resim 11) Bu nedenle Paris sergisinin Osmanlı İmparatorluğu'na ayrılan bölümünde büyük bir

11 Sultan Abdülaziz'i Paris'te karşılayanlar

Sultan, Sultaniye yatı ile Avrupa gezisine başladı (21 Haziran 1867 - 7 Ağustos 1867). Bu gezi ile bir Osmanlı sultanı ilk kez yurt dışına çıkmış oluyordu. (Bundan sonra da Cumhuriyet döneminde 1950 yılına kadar hiçbir cumhurbaşkanı veya başbakan düzeyinde Türk devlet adamı resmî bir sıfatla yurt dışına çıkmadı.)

Sultan Abdülaziz'in gemisi Toulon'a ulaştı. Oradan trenle Paris'e geçildi. Lyon Garı'nda III. Napolyon tarafından bir karşılama töreni yapıldı. Sonra İngiltere'ye geçildi. Sultan, Londra'nın fahri hemşehrisi oldu. İngiltere Kraliçesi, Dizbağı Nişanı'nı kendi eliyle Sultan'a taktı. Dönüş, Belçika - Koblenz - Prusya - Viyana - Budapeşte'den geçilerek, Tuna Nehri'nden vapurla yapıldı. Çizim: Trichon, 1867

çalışma vardı. On üç bölümden oluşan serginin son bölümü sanata ayrıldı. Bu bölümde önemli bir yer işgal eden Abdullah Frères'in fotoğrafları Sultan'ın bir portresi ile başlıyordu. Ayrıca Constantinople'dan dört panoramik görüntü vardı; bunların ikisi Serasker Kulesi'nden (Beyazıt Kulesi), biri cephanelikten (Tophane), Haliç'in Görünümü adını taşıyan diğeri ise Galata Kulesi'nden çekilmişti.

Murray'ın *Guide de Voyageur* adlı kitabının İstanbullu fotoğrafçılar bölümünde Abdullah kardeşlerden şu ifadelerle bahsedilmektedir: “.. Ancak saray fotoğrafçıları oldukları söylenen Abdullah kardeşler, aralarında en büyükleri ve en ünlüleridir. Kendileri soylu bir aileden gelmektedirler ve yetenekleri ile uluslararası bir üne sahiptirler. Bugüne kadar fotoğrafçılık alanında kendilerine kimse

ulaşamamıştır. Osmanlı'nın başkenti İstanbul'da en değerli ve en ilginç şeylerden biri de bu usta ellerin çekmiş olduğu fotoğraflar olup, kenti ziyaret eden tüm yabancıların bu fotoğraflardan edinmeleri tavsiye olunur. Atölyeleri Pera'da ana cadde üzerindedir. Fotoğraf koleksiyonunda yer alan İstanbul'un çeşitli manzaraları, iş yerlerinde veya tezgâhlarının başında tipik zanaatkârlar, yöresel giysilerle insanlar, imparatorluk ailesinin fotoğrafları, Topkapı Sarayı'ndaki minyatürlerden ustaca büyütülmüş resimler eşsiz sanat eserleridir. Bunlardan başka, büyük devlet ünlülerinin fotoğrafları da Abdullah kardeşlerin zengin koleksiyonunu oluşturmaktadır.”

Abdullah kardeşler özellikle stüdyo fotoğraflarında ustaydılar. Bu nedenle de değişik desenli panolar, kadife perdeler, çeşitli sütunlar, günün modası kanepeler, Doğu'yu simgeleyecek sedef kakmalı

12 Tulumbaclar, Fotoğraf: Abdullah Frères, yaklaşık 1890

masalar, nargile, çubuk, sim işli terlikler, yaratacakları ortam için vazgeçilmez aksesuarlardı. Çalışmalarında doğal ışığın rolü büyüktü. Birer ışık ustası olarak çatıdaki stüdyolarının tavanından gelen gün ışığını perde ve yansıma şemsiyeleri ile son derece özenle yönlendirdiler. Cam tavanlı çekim odası, stüdyonun kalbiydi. Müşteri ile temasta bu çekim odasının dekoru ve ihtişamı her zaman önem taşıdı. (Resim 12)

Abdullah kardeşlerin başarıları ve ünleri gün geçtikçe artmaktaydı. *The Levant Herald* gazetesinin 18 Haziran 1869 tarihli sayısında şunlar yazılıydı: “Sultan’ın fotoğrafçıları Abdullah kardeşler, Dolmabahçe Sarayı’na çağrıldılar ve Sultan’ın Carte-de visite⁹ ve Cabinet¹⁰ boyutunda birkaç portresini çektiler. Yarım saatten fazla süren bu ziyaretin sonucundan Sultan çok memnundu. Aynı zamanda Abdullah kardeşler tarafından çekilen Galler Prensi ve Prensesi’nin portrelerini beğendiğini belirtti. Dün çekilen fotoğraflardan profilden olanı, bir nişan üzerine aplike edilecek.”

1873 yılının 4 Temmuz günü, *Mecmûa-ı Maârif* gazetesinin 11. sayısında ve *Şark* gazetesinin 182. sayısında, Abdullah kardeşlerin başkaları tarafından taklit edilemeyeceği bir Sultan (Abdülaziz) buyruğu olarak yayımlandı.

4 Temmuz 1874 tarihli *Şark* gazetesinin 172. sayısında Viçen Abdullah’ın Dolmabahçe Sarayı’na çağrılarak Sultan’ın (Abdülaziz) sırma ve ipekle resminin yaptırıldığı duyuruldu.

1876 yılında Osmanlı tahtına geçen Sultan II. Abdülhamid’in zamanında da “Sultan’ın Fotoğrafçısı” unvanlarını koruyan Abdullah kardeşler, en büyük problemi Grandük Nikolai nedeniyle yaşayacaklarını hiç hatırlarına getirmemişlerdi.

1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı, Osmanlıların yenilgisiyle sonuçlanınca, Rus ordusu San Stefano’ya (Yeşilköy) yerleşti (26 Şubat 1878). Arakel Dadyan’ın (1821-1911) konağında ikamet eden Grandük Nikolai Nikolayeviç (1831-1891), Kevork Abdullah’ı yanına çağırttı. İçlerinde generallerin de bulunduğu 107 kişilik bir grubun fotoğrafını çekti.

Rus generaller Kevork’a yerinin burası olmadığını, İstanbul’u terk ederek St. Petersburg’a yerleşmesini telkin etmeye çabaladılar. Kevork mantığına ve duygularına ters düştüğü için bu öneriyi reddetti ama yine de başarının vermiş olduğu hazdan ve coşkudan sarhoş olarak Rus generalleri kendi evine yemeğe davet etme gafletinde bulundu.

Kevork ve kardeşinin bu yeni ilişkileri Sultan II. Abdülhamid’in kulağına gitti. 1878’de bu davranışlarını müessesenin üzerindeki sultan tuğrasını geri alarak cezalandırdı. Müessesenin itibarı ancak 1890’da iade edildi.

1886’da, Mısır Hıdivi Tevfik Paşa’nın çağrısı üzerine, kardeşlerden Kevork ve Hovsep Mısır’a gittiler. Kahire şubelerini açtıktan sonra da Tevfik Paşa ile birlikte Yukarı Mısır’a bir seyahat yaptılar. Fotoğrafhanenin Kahire’deki şubesi 9 sene boyunca en parlak ve en verimli dönemini yaşadıkten sonra 1895’te kapandı.

Gittikçe eriyen, yok olan imparatorlukla kader birliği etmişçesine, 1900’ün sonunda Abdullah Biraderler borçlarını ödeyebilmek için stüdyolarını, bütün aletleriyle birlikte 1200 Osmanlı lirası karşılığında Sébah & Joaillier’e sattılar. Bir efsane böyle sonlandı. Aynı yıl Viçen Abdullah, Abdullah Şükrü; oğulları Levon, Ziya; Apraham, Şefik; Josef de Reşit adını alarak Müslüman oldular.

Sultan Abdülaziz Döneminde Açılan Ünlü Stüdyolar

Fransız asıllı Tancrede R. Dumas (1830-1905), 1860 yılından beri Beyrut’ta çalışmalarını sürdürüyordu. 1866’da İstanbul’a gelerek Pera’da bir fotoğraf stüdyosu açtı. Manzaralar ve panoramalar üzerine yaptığı çalışmalarından dört büyük albüm hazırladı. (Resim 13)

9 Carte-de visite: 1851 yılında Marsilyalı Louis Dodero tarafından bulunmuş, 6,6 x 10,7 cm boyutunda portre fotoğrafıdır. Tek plaka üzerine daha ucuz üretim için bir seferde sekiz portrenin çekimi ise 1854 yılında Disderi tarafından gerçekleştirilmiştir.

10 Cabinet: 1862’de İskoç asıllı George Washington Wilson (1823-1893) tarafından bulunmuştur. 11,25 x 16,25 cm büyüklüğündeki karton üzerine monte edilmiş 10,16 x 13,97 cm büyüklüğündeki fotoğraf baskısıdır.

13 Genç Kadın, Fotoğraf: Tancredi R. Dumas, yaklaşık 1870

Cosmi Abdullah, Beyazıt Kökçülerbaşı'ndaki dükkânının önünde gezinen 11 yaşındaki küçük delikanlıya çalışmak isteyip istemediğini sordu. Nikolai Andriomenos'un (1850-1929) fotoğrafla ilişkisi bir rastlantı sonucu böyle başladı. 1861'lerde bu dükkânda rötuşçu olarak birkaç sene çıraklık yaptıktan sonra mesleği iyice öğrenerek stüdyoyu 1867 yılında devraldı. Nikolai burayı 30 yıla yakın çalıştırdıktan sonra fotoğrafçılığın merkezi haline gelen Pera'da 1895'te bir şube açtı.

Son kullandığı makineyi miras bıraktığı oğlu, İstanbul doğumlu Tanaş Andriomenos (1900-1988) baba mesleğini 80 yaşına kadar Beyoğlu'nda sürdürdü. 1930 yılında stüdyonun adını "Foto Saray" olarak değiştiren Tanaş Andriomenos, 1980'lerde Atina'ya göçtü.

Robert Caracachian adı, dönemin fotoğrafçıları için temsilcisi olduğu Avrupa firmalarından getirdiği ürünlerin satışı ile bilinirdi. Öncesinde Rum asıllı fotoğrafçı E. J. Pantzopoulo ile Pera 657 numarada ortak bir portre stüdyosu çalıştıran Robert,

1870'li yıllarda yine Pera 677 numarada kendi stüdyosunu açtı. 1891 yılından itibaren firma, Caracachian Frères olarak varlığını sürdürdü.

Guillaume (Gustaf Adolf) Berggren (1835-1920), Stockholm'de doğdu. 1850 yılında evini terk ederek Avrupa'da seyahat etmeye karar verdi. Berlin'e geldi ve orada bir fotoğrafhanede çalıştı. Daha sonra Avrupa'nın diğer kentlerinde de çalışarak dolaşan Guillaume, Rusya'nın Karadeniz kıyısı kenti olan Odesa'ya geldi. 1866'da dünya seyahatine çıkmak üzere Odesa'dan bir gemi ile ayrıldı. Gemi, İstanbul Limanı'nda durduğunda Guillaume bir fırsatını bularak şehri görmeye çıktı. Doğu'nun bu gizemli şehrini gördüğünde de hemen gemiden ayrılarak buraya yerleşmeye karar verdi. Bu adım onu yaşamının sonuna kadar kalacağı kente getirmişti. Bu kentte önce, 1870'lere kadar denizyolları ile ilgili bir işte çalıştı, sonra da sırasıyla değişik adreslerde fotoğraf stüdyosu çalıştırdı. 1880'li yılların başında Grand' Rue de Péra'da, St. Marie Kilisesi'nin karşısında, Derviş Sokağı (bugünkü adı ile Piremeci) başındaki 414 numaralı binanın ikinci katında uzun yıllar kalacağı bir fotoğraf stüdyosu açtı. (Resim 14)

Berggren, üstün tekniği ile İstanbul'un en güzel görüntülerinin, Boğaziçi'nin, kıyıların, sokakların, türlü tiplerin, manzaraların belgeleyicisi oldu. Berggren, Osmanlı fotoğrafçıları içinde en mahir olanlardan biriydi.

Artin, Kirkor, Yervant adlı Ermeni asıllı üç kardeş 1870 yılında, Pera'da bir stüdyo açtılar. Hollanda Sarayı'nın yanında, 397 numarada bulunan "Gülmez Frères" adlı bu stüdyo özellikle İstanbul'un kırsal görüntüleriyle ünlüydü. Osmanlı sultanından madalya aldılar ve "Sultan'ın Fotoğrafçısı" adı altında çalışmalar yaptılar. Stüdyonun son yıllarında "Gülmez Frères" olan isimlerini "Photographie Apollon" diye değiştirdiler. 19. yüzyılın sonlarında kapanan stüdyonun bütün fotoğrafları Aşil Samancı'ya satıldı. (Resim 15)

İtalyan asıllı Paul Vuccino, Pera Jardin du Fleur 152 numarada portre fotoğrafları çektiği bir stüdyo açtı. Sonra Constantin Fettel ile ortak olarak aynı adreste çalışmalarını sürdürdü. 1870 yılındaki büyük Beyoğlu yangınında stüdyo tamamen yanınca ortaklıkları da bitti. Paul çalışmalarını Hacopulo

14 Anadolukavağı, Fotoğraf: Guillaume Berggren, 1890

15 Eyüp Mezarlığı, Fotoğraf: Gülmez Frères, 1890

Pasajı 14 numarada açtığı yeni stüdyosunda tek başına sürdürmeye başladı.

Aslında Sular İdaresi'nde mühendis olan Constantin Joseph Fettel, Paul Vuccino ile ortaklığı büyük yangınla birlikte bitince Pera Derviş Sokağı 1 numarada bir portre stüdyosu açtı. 1890'ların başında Mısır'a geçerek fotoğrafçı Bernard ile bir stüdyoyu ortak olarak çalıştırmaya başladı.

Saray Fotoğrafçıları

Kuşkusuz sarayın desteğini almak hem ticaret hem de prestij açısından çok önemlidir. Bu stüdyoların sahipleri, sultanlardan ve krallardan aldıkları nişanları, yarışmalarda kazandıkları madalyaları

desenlerle bezeyerek bir grafik düzen içinde hazırlayıp Viyana'ya gönderdiler. Bernhard Wachtl firmasında hazırlanan stüdyo kartlarının arkasına basılan bu güzel desenlerin süslediği kartların ön yüzüne de çektikleri fotoğrafları yapııştırıp müşterilerine sundular. (Resim 16)

Kaynakça

Özenden, Engin, *Abdullah Frères: Osmanlı Sarayının Fotoğrafçıları* (Türkçe-İngilizce ayrı ciltler), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1998.

_____, *Sébah & Joaillier'den Foto Sabah'a: Fotoğrafta Orientalizm* (Türkçe-İngilizce ayrı ciltler), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1999.

_____, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Fotoğrafçılık 1839-1923*, 2. bs., Yapı Endüstri Yayınları, İstanbul 2017.

16 Fotoğraf Kartı

Diğer stüdyolarda olduğu gibi Abdullah Frères'in 1885 yılında kullandığı fotoğraf kartlarının ön yüzünde fotoğrafın zedelenmemesi için, üzerine kart arkasındaki yazıların aynısının yıldızla basıldığı ince geçirgen kâğıtlar kullanıldı. Bu kâğıtlar, kartın kısa kenarından arka tarafa doğru, arka yüzü de zedelemeyecek bir tutkalla tutturuldu.